

ЕКОНОМІЧНИЙ КАПІТАЛ БАНКУ – СКЛАДОВА СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

© Ковальчук О.В., 2010

Досліджено сутність економічного капіталу банку, розкрито визначення цього поняття. Здійснено розмежування між термінами “економічний”, “регулятивний” та “балансовий капітал банківських установ”. Розглянуто складові економічного капіталу банку з виокремленням відповідних характеристик та ознак.

The article explored the nature of economic capital, disclosed the definition of the concept. Divide distinction between the terms economic, regulatory and equity capital of banking institutions. Consider components of economic capital, with the separation of relevant characteristics and attributes.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку та функціонування банківських установ важливу роль відіграє діяльність, пов'язана з управлінням банківськими ризиками, що є невід'ємною складовою процесу управління банком. Різноманітність банківських ризиків, специфіка їх прояву та реалізації зумовлює необхідність впровадження нових підходів під час здійснення оцінки і вимірювання рівня ризиків, на які наражається банк, що у кінцевому підсумку веде до вдосконалення існуючих у банках систем ризик-менеджменту. Проблема оцінки та вимірювання різного роду ризиків, що опосередковують діяльність банківських установ, пов'язана з використанням різних прийомів та методів аналізу кожного окремого виду ризику, а також відсутністю чіткого методологічного інструментарію щодо вимірювання рівня ризиків, які не піддаються кількісній оцінці, що створює при цьому складність у визначенні кінцевих результатів, які характеризували б ступінь ризиковості цього типу фінансової установи загалом.

Під час здійснення процесу консолідації отриманих даних вимірювання різних видів ризику у банку та зведенні їх до кінцевого результату особлива увага зосереджується на можливості оцінити роботу банку з погляду ризиковості, визначивши при цьому можливий рівень втрат у результаті прояву тих видів ризику, які визнає банк, і звести отриману величину до конкретного вартісного показника. Одним з таких підходів, що дає змогу це зробити, є методика розрахунку економічного капіталу, яка застосовується у зарубіжних фінансових установах світу та є рекомендованою для застосування оцінки ступеня ризиковості банку провідними світовими організаціями, компетентними у сфері здійснення банківської діяльності (Базельський Комітет з питань банківського нагляду; міжнародні рейтингові агентства, такі як “Fitch”, “Standard & Poor's”, “Moody's”; компанія “KPMG” [12]; корпорація “Deloitte” [13]; фінансова група “ДОЙЧЕ БАНК” та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепцію застосування економічного капіталу в банківських установах розглянуто у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед них найбільший внесок у теоретичне розуміння суті економічного капіталу банку зроблено у роботах А.В. Белякова [6], А.А. Лобанова [4], Л.О. Примостки [5], А.Ю. Симановського [11], А.В. Чугунова [4] та інших науковців.

Постановка цілей. Основна мета роботи полягає у з'ясуванні суті поняття “економічний капітал банку”. Завданнями, які були поставлені перед автором, є: здійснення розмежування термі-

нів “економічний”, “регулятивний” та “балансовий капітал банківських установ”, виокремивши при цьому відповідні їх характеристики і ознаки; встановлення між зазначеними видами банківського капіталу відповідних економічних взаємозв’язків та розгляд складових економічного капіталу банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У практичній діяльності банківських установ одним з основних показників їх розвитку та стабільної роботи на ринку фінансових послуг є обсяг і структура капіталу. Капітал створює основу для функціонування і розвитку банку, визначаючи при цьому життєздатність і можливості його зростання, нейтралізує прийняті ризики, є резервом для покриття непередбачуваних збитків, а також підтримує довіру з боку клієнтів і суспільства до цього типу фінансової установи [9].

Останнім часом провідні банки світу з метою оцінки фактичного рівня ризиків почали застосовувати показник економічного капіталу, який у діяльності вітчизняних банків раніше фактично не використовувався. Однак зміна умов банківської діяльності стимулювала пошук нових підходів до розрахунку і запровадження показника економічного капіталу як альтернативної стратегії управління ризиками, підвищення рівня ліквідності та забезпечення фінансової стійкості банку [7 с. 90; 8 с. 135].

Сьогодні в умовах конкурентного середовища на ринках фінансово-банківських послуг посилюються вимоги до системи управління ризиками в банківських установах. У зв’язку з цим постійно зростає кількість банків, які намагаються вдосконалити системи управління ризиками з метою приведення їх у відповідність до міжнародних практик. Проте лише невелика кількість банків має необхідні методичні, організаційні, інформаційні та кадрові ресурси, необхідні для розрахунку економічного капіталу [10].

Поняття економічного капіталу в діяльності світових іноземних банків з’явилося наприкінці 90-х років ХХ ст. Економічний капітал використовувався ними для визначення прибутковості бізнесу, прийняття стратегічних рішень щодо ключових напрямків діяльності банку з погляду ризиковості здійснюваних операцій. На тактичному рівні управління банком цей показник використовувався для оцінювання прибутковості клієнтів та встановлення ціни на конкретний банківський продукт [5 с. 47].

Економічний капітал був тісно пов’язаний з концепцією отримання економічного прибутку, яка передбачала таке перевищення активів над зобов’язаннями, оціненими за їх ринковою вартістю, що з економічної точки зору необхідне для захисту компанії від ризику банкрутства на прийнятному для власників компанії рівні ймовірності [4, с. 547].

Інший підхід визначення економічного капіталу банку розглядає його як капітал, необхідний для адекватного покриття ризиків, що приймає на себе конкретна банківська установа, створюючи тим самим свого роду оборонну лінію [11]. Суть цього підходу полягає у тому, що доходи, які отримує банк, повинні покривати витрати на здійснення обслуговування продуктів, проведення операцій та надання послуг (включаючи і витрати на створення відповідних резервів за окремими активними операціями банку). Іншими словами, очікувані втрати не повинні безпосередньо компенсуватися за рахунок капіталу та вести до його зниження. Проте втрати, які банк не очікує понести у своїй діяльності і які не належать до згаданого вище переліку витрат, можуть бути компенсовані тільки за рахунок капіталу за умови, якщо немає інших альтернативних джерел покриття понесених збитків (наприклад, страхування). Саме та частина капіталу, яка піде на покриття неочікуваних втрат, і називається економічним капіталом банку [11, с. 22].

Цей підхід характеризує економічний капітал як величину, що постійно змінюється під дією різних чинників, які можуть призвести до виникнення неочікуваних збитків під час здійснення банком своєї діяльності. Варто також зазначити, що чим краще банк розпізнає ризики, які очікує понести у процесі здійснення своєї діяльності (тобто, наскільки адекватно оцінюється рівень потенційних втрат), залежатиме величина економічного капіталу, яким повинна володіти банківська установа.

Національний банк України розглядає економічний капітал (капітал під ризиком) як метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини (економічного капіталу), яка постійно перебуває під ризиком і відтак може бути втрачена навіть під час звичайної діяльності. Математично капітал під ризиком визначається як добуток величини позиції, що наражає банк на ризик, волатильності об'єкта, який утворює позицію чинника довірчого інтервалу і тривалості позиції [2; 3].

У вітчизняній науковій літературі також трапляються визначення поняття “економічний капітал”. Зокрема Л.О. Примостка визначає економічний капітал як власні кошти банку, достатні для покриття потенційних збитків за заданого рівня толерантності до ризику для конкретного часового горизонту. Економічний капітал у цьому випадку орієнтований на врахування специфіки ризику конкретного банку і відображає можливості покриття потенційних від'ємних грошових потоків та зниження вартості активів чи зростання вартості пасивів. Доволі спрощеним є розуміння економічного капіталу як простого перевищення ринкової вартості активів над справедливою вартістю пасивів у такому розмірі, щоб забезпечувати платоспроможність банку та його здатність до виконання зобов'язань. Основне призначення економічного капіталу, на думку вченого, полягає у тому, щоб покрити капіталом потенційні збитки банку [5, с. 47–48].

Світові фінансові установи розглядають економічний капітал як один з найважливіших інструментів, що дає можливість здійснювати управління ризиками. Компанія “KPMG”, яка займається наданням консультацій у сфері здійснення фінансових послуг, під економічним капіталом розуміє інструмент, який являє собою найдовершеніший на сьогодні метод для вимірювання ризиків фінансових організацій та прийняття на основі реалізованого методу відповідних управлінських рішень. Економічний капітал – це той обсяг ресурсів, який необхідний для створення надійного захисту від різного роду ризиків, на які наражаються фінансові установи. Цей показник можна розглядати як індикатор, що обмежує розмір можливих втрат фінансової установи, які не перевищують попередньо встановлений бар'єр платоспроможності впродовж певного часового проміжку (як правило, один рік). Концепція економічного капіталу привертає до себе увагу за рахунок можливості розраховувати реальну величину ризику у конкретному економічному середовищі, де функціонує ця фінансова установа. Ця концепція дає змогу кількісно виміряти ризики, розрахувати величину капіталу, необхідну для захисту від цих ризиків, а також вимірювати дохідність капіталу з урахуванням ризиків за заданого цільового рівня фінансової стійкості [12].

Акціонерне товариство “Deloitte” (консалтингова компанія у сфері фінансового ризик-менеджменту) визначає економічний капітал як міру ризику, яка розглядає рівень непередбачених втрат, які може понести фінансова організація впродовж певного часового проміжку. Непередбачувані витрати є потенційними втратами банку за довірчого інтервалу у 99,99 %, що перевищує найбільш прогнозований рівень очікуваних втрат [13].

Отже, економічний капітал банку – це фінансова категорія, яка відображає ступінь ризиковості цього типу фінансової установи, характеризує взаємовідносини між банком та його контрагентами стосовно визначення потреби у формуванні грошових ресурсів на покриття непередбачуваних збитків, забезпечує високий рівень надійності і стабільності під час здійснення банківської діяльності, а також свідчить про ефективність реалізації процесу управління банківськими ризиками.

У практичній діяльності банківських установ особлива увага приділяється розмежуванню понять “економічний”, “регулятивний” та “балансовий капітал банку”, а також встановленню між ними відповідного економічного взаємозв'язку.

Регулятивний капітал виконує роль індикатора платоспроможності банку і є одним з найважливіших напрямків здійснення банківського нагляду з метою отримання достовірної інформації про величину власних ресурсів фінансових установ цього типу [6]. Основним призначенням показника регулятивного капіталу є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе під час своєї діяльності, для забезпечення захисту вкладів, підтримання відповідного рівня фінансової стійкості й стабільної діяльності банків. Регулятивний

капітал банку складається з основного (1-го рівня) капіталу та додаткового (2-го рівня) капіталу. Основний капітал вважається незмінним і таким, що не підлягає передаванню, перерозподілу та повинен повністю покривати поточні збитки. Додатковий капітал має менш постійний характер та його розмір піддається змінам [1].

Проте між економічним та регулятивним капіталом є істотні відмінності, які унеможливають ототожнювати вищенаведені поняття. Зокрема регулятивний капітал банку є регламентований Уповноваженим органом (Центральний банк країни) і діє упродовж усього економічного циклу (період чинності відповідного нормативного документа). Економічний капітал визначає сам банк на певну дату за певний період. На регулятивний капітал регулюючий орган накладає обмеження (норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (H_1) в Україні повинен становити не менше 10 млн. євро). Під час розрахунку економічного капіталу обмежень немає або ж їх може встановлювати банк, що відображає міру сукупного ризику, який приймає на себе ця установа (“апетит до ризику”).

Існує дві ситуації, що відображають взаємозв'язок між економічним та регулятивним капіталом банку. Перша ситуація характеризується тим, коли економічний капітал менший за регулятивний. У цьому випадку можна стверджувати, що банк веде безризикову діяльність. Друга ситуація передбачає, що економічний капітал перевищує величину регулятивного капіталу. Тоді прийнято вважати, що банк веде ризикову діяльність, зумовлену або розширенням існуючого кола ризиків, або підвищенням рівня прийнятих раніше ризиків, які можуть призвести до неочікуваних збитків. Проте у цьому випадку рівень фінансової стійкості банку завжди буде вищим порівняно з першою ситуацією. Випадок, коли економічний та регулятивний капітал банку знаходиться на одному рівні, на практиці трапляється доволі рідко. Це зумовлено тим, що ідеально збалансувати усі види ризиків, які визнає банк, оцінивши їх величину, та утримувати на допустимому рівні впродовж заданого часового горизонту, є доволі складним завданням, а відтак сприятиме постійній зміні величини економічного капіталу. Крім того, банківські установи намагаються тримати рівень регулятивного капіталу значно вище від мінімального, що зумовлено загрозою накладення санкцій з боку Регулятора, що також створює труднощі з можливістю урівноважити економічний та регулятивний капітал банку.

Балансовий та економічний капітал банку також характеризується певним взаємозв'язком. Зокрема, чим більшу кількість балансового капіталу має банк порівняно з економічним капіталом, тим захищенішими почуваються вкладники та кредитори банку. Проте ця ситуація неповністю задовольняє інтереси акціонерів банку, змушуючи їх додатково здійснювати інвестиції. Якщо додаткова капіталізація банку буде реалізована з ініціативи власників, то це буде зумовлено підвищенням показника прибутковості капіталу (ROE показник віддачі на власний капітал), що мотивуватиме інвесторів додатково збільшити свою частку у фінансовій установі. Проте, враховуючи “золоте правило ризик-менеджменту” (чим більша дохідність, тим більший ризик), збільшення капіталу банку, зумовлене зростанням рівня прибутковості, веде до підвищення величини ризику, на який наражається банк, а відтак призводить до нарощення економічного капіталу до необхідного рівня. Тому зростання балансового капіталу установи банку повинно супроводжуватись зростанням величини економічного капіталу до такого значення, за якого не відбувається перевищення рівня останнього, оскільки надлишок балансового капіталу над економічним характеризується недосконалою структурою банківського капіталу та недостатньо ефективним його використанням, зменшуючи тим самим показник віддачі на власний капітал.

Зворотна ситуація, коли балансовий капітал є меншим від економічного капіталу, характеризується надмірною вразливістю банку до ризиків, які виникають під час здійснення операцій, а відтак несе загрозу припинення здійснення банківської діяльності та початку процедури банкрутства і ліквідації фінансової установи цього типу.

Отже, розглянувши взаємозв'язок між економічним, регулятивним та балансовим капіталом банку можемо констатувати, що оптимальним для банку є такий рівень економічного капіталу, який би не перевищував величини балансового капіталу і наближався би до рівня регулятивного капіталу, що характеризувало б міру надійності та стабільної роботи фінансової установи.

Важливе місце у теорії економічного капіталу банку відводиться вивченню його складових. Зокрема А.А. Лобанов та А.В. Чугунов виділяють у структурі економічного капіталу дві складові, а саме: капітал, що резервується під ризик (risk capital), та капітал, який покриває втрати, пов'язані з безперервним функціонуванням банку (cost capital). Під капіталом, що резервується під ризик, слід розуміти величину власних ресурсів, яку керівництво банку готове наразити на ризик (або втратити) впродовж певного часового проміжку. Капітал, який покриває втрати, пов'язані з безперервним функціонуванням банку, – це розмір власних ресурсів банку, що є необхідним для отримання доходів від поточної діяльності та може бути втрачений у результаті зупинки банку і виходу з ринку як неявних витрат [4, с. 553].

Капітал, що резервується проти ризику, відображає схильність банку до ризику і очікуваний рівень дохідності, а капітал, який покриває витрати на безперервне функціонування банку, розраховується як сума необхідних грошових ресурсів на покриття витрат, які понесе банк у разі повної зупинки грошових надходжень від здійснення банківської діяльності, тим самим підтримуючи його функціонування впродовж певного періоду до моменту ліквідації (як правило, шість місяців). Отже, друга складова економічного капіталу банку одночасно відображає і максимальний розмір витрат у разі припинення проведення банківських операцій, і обсяг ресурсів, що були вкладені у цей напрямок діяльності при його започаткуванні. Саме ця особливість і відрізняє його від першої складової економічного капіталу. Крім того, капітал, що резервується під ризик, є складовою, що може змінювати свій рівень порівняно з капіталом, який призначений покривати витрати на безперервне забезпечення діяльності банку, що характеризується сталою величиною. Збільшення капіталу, що резервується під ризик, означатиме ріст витрат на оцінку і контроль за ризиком, що покривається за рахунок власних ресурсів (наприклад, купівля інформаційних систем для забезпечення здійснення процесу ризик-менеджменту в банку). Зворотна ситуація, коли величина цієї складової економічного капіталу зменшується, не може існувати, оскільки банк, здійснюючи інвестування капіталу з метою отримання прибутку в операції з низьким рівнем ризику, отримує менше доходів, а відтак виникає питання доцільності банку здійснювати фондування недохідних активів за рахунок найдорожчих джерел фінансування [4, с. 553–554].

Висновки. Отже, розглянувши сутність економічного капіталу банку, можемо констатувати, що цей показник відіграє роль індикатора надійної та стабільної роботи банківських установ, дає можливість здійснення кількісного вимірювання ризиків, які визнає банк, відображаючи при цьому ступінь ризиковості здійснюваної ним діяльності. Запровадження концепції з розрахунку економічного капіталу, забезпечить зосередження уваги менеджменту на перебігу внутрішньо-банківських процесів, пов'язаних з управлінням ризиками, що приведе у майбутньому до уникнення різних загроз. Проводячи порівняння економічного капіталу з регулятивним та балансовим капіталом банку, підвищується можливість оперативного прийняття ефективних управлінських рішень, здатних позитивно впливати на роботу окремих напрямків діяльності та координувати перебіг внутрішньобанківських процесів, поліпшуючи функціонування банківської установи загалом. Аналіз структури економічного капіталу сприятиме кращому розумінню з боку власників та керівництва банку потреби у розмірі власних ресурсів для забезпечення безперервної роботи фінансової установи такого типу.

Перспективи подальших досліджень. Подальшим дослідженням у застосуванні концепції розрахунку економічного капіталу банківських установ є розробка теоретичних основ побудови методики розрахунку його величини, а також побудови моделей розрахунку економічного капіталу під різні види банківських ризиків з метою здійснення порівняльного аналізу.

1. Інструкція “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”, затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368. – <http://zakon.rada.gov.ua/>. 2. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затв. Постановою Правління НБУ від 02.08.2004 р. № 361. – <http://zakon.rada.gov.ua/>. 3. Методичні вказівки з

інспектування банків “Система оцінки ризиків”, затв. Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 р. №104. – <http://zakon.rada.gov.ua/>. 4. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / Под ред. А.А. Лобанова и А.В. Чугунова. – М.: Альпина паблишер, 2003. – 786 с. 5. Управління банківськими ризиками: навч. посібник / За ред. Л.О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2007. – 600 с. 6. Беляков А.В. Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования (2-е изд). Управленческая методическая разработка. – “БДЦ-пресс”, 2004. 7. Міщенко С.В. Удосконалення управління економічним капіталом банку з урахуванням ризику ліквідності // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2008. – №3 (грудень). – С. – 90–93. 8. Міщенко С.В. Методологічні проблеми управління економічним капіталом банку // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 2 (43). – С. 135–142. 9. Ткачук Н. Специфіка визначення величини власного капіталу комерційного банку // Вісник Танг. – 2005. – №4. 10. Деклерк Д., Шибаяв В. Расчет экономического капитала как показатель зрелости системы управления рисками. – http://www.ndc.ru/common/img/uploaded/files/depo/59/21_24_ndc_deloitte_3.pdf. 11. Симановский А.Ю. Достаточность банковского капитала: новые подходы и перспективы их реализации // Деньги и кредит. – 2000. – №6. – С. 20–26. 12. Компания KPMG: Экономический капитал. – http://www.kpmg.ru/russian/supl/publications/ras/6.71_r.pdf. 13. Шамонина М. Экономический капитал – на пути к продвинутой системе управления рисками: Презентационные материалы компании Deloitte. 30 мая 2008 года. – <http://www.rrms.ru/files/upload/SHAMONINA.ppt>.

УДК 339.178.3.009.6

О.І. Пальчук

Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України,
м. Київ

ФАКТОРИНГ ЯК СПЕЦИФІЧНА ФІНАНСОВА ПОСЛУГА

© Пальчук О.І., 2010

Розглянуто різні підходи до визначення поняття “факторинг”, обґрунтовано, що факторингові послуги, як і визначення “факторинг”, значно відрізняються залежно від країни. Наведено нормативні документи, що регламентують факторингову діяльність в нашій країні, та досліджено їхні недоліки. Проаналізовано специфіку факторингових операцій, переваги від його використання для постачальника та дебітора. Визначено відмінності між факторингом та іншими кредитними продуктами: кредитом та овердрафтом, які надаються фінансовими установами і з якими зазвичай порівнюють факторинг.

The theoretical aspects of the notions of factoring are analyzed. It is proved that the notion of factoring as well as the service itself differs from one country to another. The regulatory documents which specify factoring activity in Ukraine are shown and their disadvantages are analysed. The author provides a detailed analysis of factoring specificity as a financial service and its benefits for supplier and customer. The differences between factoring and other credit products: credit and overdraft proposed by financial institutions are also examined.

Постановка проблеми. Останнім часом факторинг в нашій країні набуває усе більшої популярності. Адже зі зростанням економіки та ділової активності підприємств зростає і їх потреба в оборотних коштах, необхідних для фінансування поточної діяльності, що потребує залучення